

Самур

№ 8(345) 2020-йисан 30-ноябрь

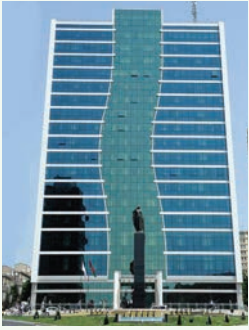
1992-йисан январдилай акъатзава

Цийивилер

www.samurpress.net

КЪАРАБАГЪ АЗАД ХЪАНА!

КУЪМЕК ГУДА

И йикъара чи республикадин зегъметдин ва агъалияр социальный рекъый хуьдай министерствода кьиле фейи ижласдал Къарабагъдин дяведа кьейибурун хизанриз гьукуматдин паттай гьихътин куьмекар гудатIа веревирдер авуна. Куьмекар гудайла, сагъарзавай аскеррихъ

галаз гуьруьшдин вахтунда Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиева гайи тапшуругъар асасдиз къачуда. Президентди лагъайвал, Азербайжандин Яракълу Къуватри Ватандин дяведа 44 йикъан кьене чи чилер эрмени чапхунчийрикай азад авуна. Гъавилай шегъидрин ва набут хъанвайбурун хизанар вири патарихъай уьмуьрдин такъатралди таъминарна кIанзава. Абурун яшайишдин шартIар хъсанарун, кIвалахдив таъминарун паталди ганвай тапшуругъар галай-галайвал кьилиз акъудун гьукуматдин вири талукъ ида-райрин буржи я.

Ижласдал кьейд авурвал, исятда 1500 къван шегъидрин ва набутрин хизанриз кIвалер гун паталди крар тамамарзава. Маса гьихътин куьмекар гудатIа, гъабурни тайинарнава. Гъа са вахтунда эрмени террордикай зиян галукънавай инсанризни куьмекар гун къарардиз къачунва.

ГУЪНГУЪНА ХТУНА

Гъейдар Алиеван Фондуни Къебеле райондин Ниж посёлокдин албан килиса цIийи кьилелай гуьнгуьна хтуна, виликан тегъердиз кхана и йикъара кардик кухтунва. Ина чеб албан тайифайрикай тир, христианвал хвенвай удинриз ибадат авун патал вири жуьредин къулайвилер туькIуьрнава.

И килиса Къафкъаздин Албанияда сифте яз христианвал теблигъ авур ибадатханайрикай сад я. Моисей КъакъанкъатвацIвиди вичин «Агъван уьлкведин тарих» ктабда кхъенвайвал, каталикос Григорис кьейидалай гуьгъуьниз Албанияда христианвал зайиф жез арадай акъатзавай. Гъавилай Къуьдс шегъердай са шумуд кас христианвал цIийи кьилелай теблигъ авун патал Уди вилайатдиз ракъурнай. Абуру Удидилай ЧIур вилайатдалди христиандин кIвачел ахкъалдарнай. Гуьгъуьнлай а ксар акъвазай чуьлда, гилан Ниж хуьр алай чкадал килиса эцигнай. И килисади гъам Удиди, гъамни патарив гвай вилайатра христианвал хуьз мукъувай куьмек ганай.

Алай вахтунда дуьньяда 10 агъзур удиар ава. Абурукай 4 агъзур кас Нижда яшамаш жезва.

Сукъовушан

ЛЕЗГИЙРИН КЪЕГЪАЛВИЛЕР

Редактордин гаф

2020-йисан 27-сентябрдиз Эрменистандин яракълу къуватри Азербайжандин гзаф яшайишдин чкаяр залан артиллериядив ягъаз эгечIна. Душмандин жаваб ганатIани, ам секиндив акъвазнач. Чи гзаф объектар тупарин гуьллейриз туьш хъайила, Азербайжандин Яракълу Къуватри душмандиз гъа вичин са-ягъда жаваб гун кьетIна. Эхирни и ягъ-ягъунар дяведиз элкьвена.

Гзаф уьлквейри, гъакIни ООН-ди кьве уьлкведивайни дяве акъвазарун тIалабна. Туьркияди, Пакистанди, Афгъанистанди, Украинади, Кеферпатан Кипрди Азербайжандин пад къуна. 29-сентябрдиз ООН-дин Хатасузувлин Совет Дагълух Къарабагъдин вакъайрихъ алакълу яз кIватI хъана. 10-октябрдиз цIаяр акъвазарда лагъана кьве уьлкведини гаф гана. Ингъе эрменийри и икърар чIурна ва Азербайжандин динж агъалийрин винел кассетдин бомбаяр вегъена.

44 юкъуз кьиле фейи дяведин вахтунда Азербайжандин Яракълу Къуватри 4-октябрдиз Жебраил, 17-октябрдиз Фуьзули, 20-октябрдиз Зенгилан, 25-октябрдиз Къубадлы ва 8-ноябрдиз Шуша душмандин пацукай азад авуна.

Эхирни Москвада дяве акъвазарунин гъакъиндай икърар кутIунна. 10-ноябрдиз сятдин 01:00-далай гатIунна Дагълух Къарабагъдин къаларин зонада ягъ-ягъунар акъвазарна. 1-декабрдалди Эрменистандин яракълуяр абуру кьунвай Азербайжандин чилерай акъудун ва Нахчывандинни Азербайжандин ракъакIидай районрин арада цIийи автомобилдин рехъ тухун къарардиз къачуна. Гъа икърарда

къалурнавайвал, гуьгъуьнай Келбеджер, Агъдам ва Лачын районар азадна.

И дяведа Азербайжандин Яракълу Къуватри вичин пешекарвал вири дуьньядиз субутна. И кардик чи республикадин халкъарин садвилени зурба пай кутуна. Лезгийри, талышри, удинри, цIахурри, аварри, урусри, чувудри ва маса халкъарин векилри женгера кьегъалвилер къалурна. Лезгийрин къагъриманвилер лагъайтIа, виринриз чкIана. КцIар, Къуба, Хачмаз, Къебеле, Исмаиллы, Огъуз, Гуьйчай ва маса районрай и дяведа иштирак авур агъзурралди чи ватан-эгълийри лезгийр халисан женгичяр, пеленгдин рикI авай кьегъалар тирди мад гъилера субутна. Абурун кьегъалвилерикай интернетдин чинра гзаф малуматар ва видеоар ава.

Полковник Тегъран Менсимован регъбервилек кваз Нахчывандин кьетIен метлебдин дестеди къалуррай кьегъалвилер гекигиз тежерди я. Иллаки Шуша къахчудайла абуру тупар, автоматар гвачиз къакъан къваларай акъахна душман тапанчайривни чукIулрив гьикI рам авунатIа кье халкъдин мецера гъатнава. ГъакIни Шушада азадвилдин лишан яз чи пайдах хкажай полковник-лейтенант Решад Асланован, Сукъовушанда пайдах хкажай командир Шаир Эседован – и пуд КцIарвидин тIварар кье вирида чIехи гъуьрметдалди къазва.

Гъайиф хьи, чи цIудралди кьегъалар и дяведа гъелек хъана. Абурук кье полковник-лейтенант – кьебелеви Афгъан Абдурагъманов ва кцIарви Бабек Рамалдановни квай. Къебеледин

Камарван хуьрйя 5, Эмирван хуьрйя 4 касди и дяведа чан гана. Тек са КцIарин Вурвар ва Чпир хуьрерай 8 кас гъелек хъана. И дяведа телеф хъайи кцIарвийрин къадар икъван гагъди 33 кас яз чизва. Чпел хирер хъанвай гзаф аскерар госпиталра ава.

Гзафни-гзаф лезги жегъилри и дяведа разведчикрин кIвалах кьилиз акъудна. ДатIана кьиникъихъ галаз чин-чинал кьезвай разведка тухуз-вайбуру дяведин эхир гьикI жедатIа тайинарда. Яракълу къуватрин и виридалайни четин хилев анжах кичI тийижир, чеб цIуз вегъез алакълу викигъ ксар эгечIа.

Эхъ, гъа и рехъ гуьгъуьллудаказ хъана чи вишералди ватанэгълийри. Халисан кьегъалар хъиз датIана вилик фена, хер алай аскерар цIун кьеняй акъудна, абуру кIулал къуна шумудни са километрдин рекъерай хкана. Чпин женгинин юлдашар хила авуна чеб гъелек хъайи кьегъалар ава чахъ. Гъа ихътин къагъриманрикай интернетдин чинриз акъатзавай ихтилатар руьгъ кутадайбуру я.

Ингъе дяве кьиникъ, тIал-квал галачиз кьиле фидач. Чи лезги кьегъалри Ватандин чилер вилин нини хъиз хвена. Са гафни авачиз, гьукуматди дяведа гъелек хъайибурун хизанриз куьмек гуда, абурун игътияжар таъминарда. Хер алайбуру сагъарна кIвачел ахкъалдарда. Ингъе чи буржи ихътин хизанриз даях хъун, абурук къуьн кутун, абурун дердияр кьезиларун патал алахъун я.

Эхъ, чи рухвайри и дяведа лезги тIвар мад гъилера къакъанриз акъудна. Мада гъилера субутна хьи, Къарабагъ Азербайжан я.

«ДУША МОЯ ДОТЛА СГОРЕЛА»

В конце XIX – начале XX веков в селении Нижний Легер (Лакар) Кубинского уезда жил самобытный поэт-ашуг Яхья. По преданиям, он обладал невероятным поэтическим дарованием и звонким, сладкозвучным голосом.

Впервые стихи ашуга Яхьи собрал в тридцатые годы XX века работник Азербайджанского филиала АН СССР Хуземмед Кадымов. Этот человек владел несколькими восточными и европейскими языками. Стихи его публиковались в лезгинских изданиях, а некоторые даже были переведены на русский язык и изданы в поэтических сборниках.

Родился Хуземмед Кадымов в 1904 году в селении Гедезейхур Кубинского уезда. Это селение – родина известного благородного разбойника Лезги Гасана, о котором В.И. Даль написал повесть под названием «Рассказ Лезгинца Асана о похождениях своих» и напечатал в журнале «Современник» в 1848 году.

В начале 30-х годов Х.Кадымов учился сначала в аспирантуре Института Языка и Мышления им. Н.Я.Марра, а потом в аспи-

рантуре Института Языков и Письменности На-

АШУГ ЯХЬЯ ЛАКАРВИ – 145

и серьезные чувства влю-

Х.Кадымов собрал очень много материалов по лезгинскому языку, фольклору, литературе и истории. Многие из них он предоставил в АН Азербайджана. Судьбы этих материалов нам не известны. Когда мы с ним познакомились, он любезно предоставил нам некоторые материалы, среди которых была фотокопия обращения Яргунского наиба к жителям Кубинского уезда о том, чтобы они не поддерживали движение Имама Шамиля, рукопись тезкире Агаширина аль-Тагирджали, составленная в 1871 году, рукопись «Дербентнаме» и другие. По его словам у него был и текст «Ахтынаме», ныне считающийся утерянным.

Среди предоставленных нам документов были и стихи Ашуга Яхьи. Мы впервые опубликовали их в лезгинских газетах «Риклин гаф» (Сердечное слово), «Самур», «Кцлар», а также на русском языке в журнале «Наш Дагестан» и в газете «Лезгинские известия» в переводах Арбена Кардаша.

О жизни и творчестве Ашуга Яхьи Лакарви нам удалось собрать нижеследующую информацию. Яхья, сын Кичибика, родился около 1875 года в селе Нижний Легер. С детства, ощутив прелесть и красоту народных песен и лирических мотивов, он всей душой был пленен ими. Под звучные мелодии своего чунгура он начал с юношеских лет слагать свои стихи и исполнять их. Начав с народных песен, он постепенно стал петь под чунгур свои песни на свадебных и других сельских торжествах и мероприятиях. Слава сладкоголосого певца из Нижнего Легера разнеслась по всему Кубинскому уезду.

Ранние стихи Ашуга Яхьи – это традиционные в восточной поэзии любовные стихи, с глубокими переживаниями, с необычными сравнениями, восхвалениями возлюбленной. Его любовь не воздушная, не мифическая, а реальная, земная любовь. Его юношеским стихам характерны зрелые мысли

бленного человека. Живая народная речь, прекрасные эпитеты, широкие метафоры и четкие сравнения делают его стихи богатыми и выразительными.

Стихи зрелого Яхьи наполняются глубокими философскими размышлениями, приобретенными нелегким жизненным опытом. Поэт скорбит о бренности земного бытия, его тревожат мысли о смысле жизни и человеческой судьбе, о нелегких, трагических людских отношениях. Он клеймит позором отживающее, унылое, грязное, устаревающее.

Стихи последнего периода жизни поэта – это стихи умудренного жизненным опытом и удрученного житейскими треволениями человека. В них пробиваются тяжелые нотки, пессимистические настроения, отчасти связанные, видимо, с пошатнувшимся и тревожившим поэта здоровьем. Поэт тяжело болел. Физическая боль, немощь привнесли в последние стихи поэта мрачные и тяжелые раздумья о смысле жизни и земной печали.

Стихи поэта остались рассыпанными, как драгоценные камни, в различных устных и письменных источниках. Они до сих пор не собраны. По словам старожилов села, стихов у Ашуга Яхьи было очень много, поэт якобы составлял диван – сборник своих стихов. К сожалению, этот диван до нас так и не дошел, как десятки и сотни других, не вошедших в диван стихов. Ашуг Яхья Лакарви скончался приблизительно в 1918 году в родном селе.

В этом году исполняется 145 лет со дня рождения выдающегося поэта. В связи с этим, мы предоставляем вниманию читателей газеты «Самур» стихи ашуга в переводах молодого поэта и публициста Мурада Саида. Надеемся, что они завоеуют симпатии ценителей поэзии.

Азиз МИРЗАБЕКОВ,
кандидат филологических наук

ОБРАЩЕНИЕ К МИРУ

Как древо-тутовник под пляской грозы,
Членённому рту уподобился мир.
Как хилый верблюд горемычной слезы,
Кривоуму мосту уподобился мир.

И черви, отдавая твой хрящ, – облюют,
Как жалкую падаль, вороны клюют,
Твои простачки на тебя же плюют.
Ответь, в пустоту уподобился мир?

Цена тебе – грош. Беспризорные псы
Лишили твой дом чести, веры, красоты,
Любви, справедливости сгнили весы.
В нагую тшету уподобился мир.

Жрут трутни тебя, кровью тешась, на грех,
Скоты на тебе ломают грецкий орех.
Зачем ты безропотно холишь огрех?
Слепому кроту уподобился мир.

Твой чин обзрев, взмыл Яхья жалкий стон.
Ответь: почему пал в бесхозный затон?
На родине дурни кудесят. В притон,
На чёрном посту уподобился мир.

ПОЧЕМУ ВСЁ ТАК?..

О мир! – твои тайны не смог я постичь,
Ни взглядом, ни шагом предела достигь,
С землёю сродниться, зов неба настичь.
Зачем? Почему в бренном мире всё так?
Сгорел я дотла от вселенских атак.

Аллах – всемогущ, Его твари – слабы.
Аллах – милосерден, злом дышат рабы.
Одни – счастье жнут, а другие – бьют лбы.
Зачем? Почему в бренном мире всё так?
Сгорел я дотла от вселенских атак.

От бед и страданий я к стенке прижат,
Душа обнищала, колени дрожат.
Предатели метят в Яхью и визжат.
Зачем? Почему в бренном мире всё так?
Сгорел я дотла от вселенских атак.

Перевёл с лезгинского
Мурад САИД

КНИГА О БОЛИ

Вышла в свет вторая книга

Тяеры Агаметовны Велиметовой – «Узники Азазеля». Первая – «Долгая любовь моя» была посвящена великому певцу Муслиму Магомаеву, материал для которой автор собирала, можно сказать, всю жизнь. Вторая ее книга родилась как отклик на трагические события на Ближнем Востоке, втянутой в которые оказалась и родственница автора – молодая женщина Дарина, уехавшая вместе с мужем в Сирию. Муж погиб, а она четыре года про-

вела в лагерях для беженцев и тюрьмах. Вернуться на Родину, в Азербайджан, Дарина смогла только благодаря помощи родных и деятельному участию в ее судьбе первой леди Республики Азербайджан Мехрибан Алиева.

«Узники Азазеля» – это не просто частная история, это произведение о войне и мире, которые предстают перед нами через восприятие женщин и детей. Можно представить, с какой болью писала Тяера Велиметова о сломанных судьбах молодых женщин, о маленьких героях своей книги. Детские образы – бесспорная удача этой книги, да и в целом автора отличает яркая образность, живые диалоги, порой неожиданные повороты в сюжете. Между страшным апофеозом войны и прекрасным апогеем мира и двигается повествование в книге.

По своему жанру книга Тяеры Велиметовой скорее сплав художественного вымысла и событийного репортажа. Последний органично вписывается в сюжет, так что «стыки» жанров практически исчезают. Событийность подчеркивают присланные из Сирии уникальные документальные фотографии, которыми проиллюстрирована книга.

Книга «Узники Азазеля» вышла в московском издательстве «Буки Веди» тиражом 1 тыс. экземпляров.

Татьяна СОЛОВЬЕВА,
член Союза журналистов России,
редактор книги

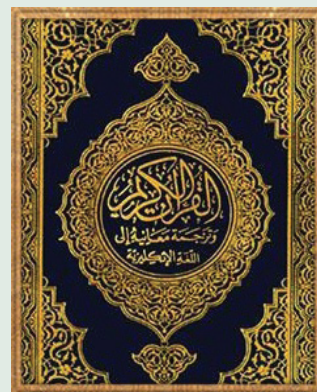
QURAN HAQQQA YÖNƏLDİR

VALİDEYNLƏRƏ QAYĞI

Müqəddəs Quranda valideyn-övlad münasibətlərindən də söhbət açılır, insanlara bu münasibətləri düzgün qurmaq üçün doğru yol göstərilir. Peyğəmbər (ona Allahın salavatı və salamı olsun) demişdir ki, Allahın ən çox xoşuna gələn üç əməldən biri valideynlərin qayğısına qalmaqdır.

Övladların valideynlərə hörmət etməsi, onlara qayğı göstərməsi, onların üzünə ağ olmaması, səf mənəviyyəti və əxlaqı ilə onları sevindirməsi Allah dərgahında ən çox dəyərləndirilən keyfiyyətlərdəndir. Bu məziyyətləri özündə cəmləşdirən övladlar Allah tərəfindən yaxşı əməl sahibləri kimi qəbul edilir və lütfəndirilir. Quranın bəzi ayələrində bu məsələlərə aydınlıq gətirilir. Həmin ayələrdə deyilir:

“Biz insana ata-anasının qayğısına qalmağı tövsiyə etdik. Anası onu bətnində əziyyətlə daşımış və əziyyətlə doğmuşdur. Onun bətnində daşınma və süddən kəsilmə müddəti otuz ay çəkir. Nəhayət, o yetkinlik çağına yetişib qırx yaşına çatdıqda deyər: “Ey Rəbbim! Mənə, mənim özümə və valideynlərimə bəxş etdiyiniz nemətə şükür etmək və Sənin razı qalacağına yaxşı işlər görmək üçün ilham ver, nəslimi də mənim üçün əməlisaleh et. Mən Sənə tövbə etdim. Həqiqətən, mən müsəlman-

lardanam” (Əl-Əhqaf, 15).

“Belələri, əməllərinin ən yaxşısını qəbul edəcəyimiz, günahlarından keçəcəyimiz və Cənnət əhli içərisinə daxil edəcəyimiz kimsələrdir. Bu, onlara verilmiş doğru vəddir” (Əl-Əhqaf, 16).

“Kimisi də ata-anasına: “Tfə sizə! Məndən əvvəl neçə-neçə nəsil gəlib-getdiyi halda, siz məni qəbirdən çıxarılaçağımı hədələyirsiniz?” – deyər. Onlar Allahdan yardım diləyərək: “Vay sənin halına! İman gətir, Allahın vədi haqdır!” – deyər. O isə: “Bu, keçmişdəkilərin əfsanələrindən başqa bir şey deyildir!” – deyər” (Əl-Əhqaf, 17).

“Belələri o kəslərdir ki, onlardan əvvəl gəlib-getmiş cin və insanlardan ibarət olan xalqlar haqqındakı söz onların bəzəsində də gerçəkləşmişdir. Həqiqətən də onlar ziyana uğrayanlardır” (Əl-Əhqaf, 18).

Peyğəmbər (ona Allahın salavatı

və salamı olsun) demişdir:

– Valideynini (yaxud valideynlərini) söyənlə Allah lənət etmişdir.

– Valideynlərinə itaət et. Əgər sənə dünya işlərindən əl çəkməyi əmr etsələr, onlara görə bundan əl çək. Özünün haqq olduğunu bilsən də, ixtiyar sahibləri ilə mübahisə etmə.

– Atalarınızdan imtina etməyin! Kim atasından imtina etsə, küfr etmiş olar.

– Böyük günahlardan biri valideynlərinin üzünə ağ olub onları ağlatmaqdır.

Peyğəmbərin (ona Allahın salavatı və salamı olsun) qadağan etdiyi şeylərdən biri ananın üzünə ağ olmaqdır. Çünki ananın çəkdiyi əziyyətlərin, övladından ötrü etdiklərinin əvəzini heç kəs verə bilməz.

Əbu Burdə rəvayət edir ki, mən Abdullah ibn Ömər bir yerdə idim. Bu əsnada yəmənli bir kişi öz anasını küreyində daşıyaraq Kəbəni təvaf edir (dolanır-red.) və deyirdi:

Doğrusu, anamın muti dəvəsiyəm, Dəvə yorulsa da, yorulan deyiləm.

Sonra kişi dedi: “Ya ibn Ömər! Bir de görüm, anamın mənə etdiklərinin əvəzini verdimmi?” İbn Ömər dedi: “Xeyr! Bu elədiyin, heç doğuş zamanı olan bir iniltini belə əvəz etmir...” (Səhih Ədəbul Mufrad).

Hazırladı:
M.MƏLİKMƏMMƏDOV

КЪИЛ КЪАЗВАЧИР РЕХНЕЯР

Чехи халкъарик ва члаларик рехне кутаз, абуру тарихда къугъвай роль тлимилариз алахъзавайбуру виликан девирра хъиз, гилани авачиз туш. Лезги халкъдикни члалак сифте яз алатай асирдин 70-йисарилай рехне кутаз гатунна. Эхиримжи вахтара Дагъустандин гьукуматдин тушир газетрин чинриз къериз-царуз акъатзавай макъалайрилай ва интернетдин бязи «члалан алимрин» веревирдрай малум жезвайвал, гила лезги члалаз са гьухтин ятлани кутуг тавурвал хас тирди субутиз алахъзавай цийи рехнечир пайда хъанва. Чпин фагъум-фикиррай аквазвайвал, абуру куьгъне рехнечирин, Дагъустандин чи халкъикай тушир члалан алимрин – И.Абдуллаеван, К.Микаилован, Гь.Ибрагъимован, Н.Джидалаеван рехъ давамарзава.

Кивекле куьгъне рехнечирин чи члалакай вуч лагънавта, дуьздаль алай месэла муракаб ийиз алахъна, гьухтин пун-къил авачир гафар кхъенватла рикел хкин. 1971-йисуз И.Абдуллаева ва К.Микаилова Москвада чап хъайи чпин чехи макъала-да яргъалди веревирдер авуна ихтин нетижадал атанай: вири дагъустанвиар ва гьатта дагъустанвирик акатзавачир бязи маса халкъарни асул лезгийр я, амма къенин лезгийр асул лезгийр туш ва и твар лезгийри чпиз къерхдай къачунвайди я (Килиг: *Этнография имен. Москва, 1971. ч.13-26*).

19 йис алатайла и къалп фикир вич цлахурви тир филологиядин илимрин доктор Гь.Ибрагъимовани тикрар хъу-вунай. Гьа са вахтунда ада са маса къалп фикирни лагъанай. Ада кхъенай хьи, лезгийри чеб лезгийр тирди анжах советрин девирда къатланвайди я. Гьа члалвалди абуру лезгийр ваъ, куьревиар, ахъегъар, къубавиар тир. Гьа члалвалди лезгийр битав миллет тушир, абурухъ сад тир члал авачир (Килиг: *«Литературадин Дагъустан, 1999, №6*).

Винидихъ тварар къур пуд алимдин къалп фикирар клелай чи машгъур члалан алим, филологиядин илимрин доктор, профессор Ражидин Гьайдарова кхъенай: «Чун кьве кардал мягътел я: сад лагъайди, тварар къунвай авторар пудни савадсузар туш, рахун физвай месэлайрин гъавурда авай ксар, члалан алимар я! Кьвед лагъайди, лезги члалалди акъатзавай журналди лезгийриз акси, абурун намусдик кхладай материалдиз, вичин патай са къейдни тавуна, вучиз чка гузва?!» (*«Лезги газет», 1990-йисан 22-январь*).

Лезги члала тарихда къугъзавай роль тлимилариз алахъзавай лакви алим, профессор Н.Джидалаева гьатта са халкъар тир лезгийр, агъулар, табасаранар, рутулар, цахурар сад-садахъ галаз лезгидалди ваъ, азербайжан члалалди рахазвайди тир лугъзува. Ада кхъизвайвал, азербайжан члал гьакъни лезгийрин, табасаранвиарин ва Кьиблепатан Дагъустандин маса халкъарин эдебият члал тир къван. И касдиз гьеле VII-VIII виш йисарал къведалди лезгийри хайи эдебият члалакай менфят къачурди чизвач. Адан рикел мад са делил хкин: XIII виш йисан арабрин тарихчи Къазвиниди вичин «Асар-уъл-Билал ва Ахбар-уъл Ибад» ктабда малумат гайивал, машгъур везир Низам-уъл-Муьлка Дербентда ва Кьиблепатан Дагъустандин хуьрера эцигиз тур медресайра тарсар анжах араб ва лезги члаларалди гузвай.

Лезги члалакай яганатна, лак члалан роль артухариз алахъзавай алимди кхъизва: «Адет яз «гъвечи» халкъдин

векилриз «чехи» халкъдин члал чидай. Месела, агъулриз, арчийриз, куьбачивийриз ва масабуроз лак члал чидай.» (Н.С.Джидалаев. *Языковая жизнь Дагестана. В кн.: Языки Дагестана. Махачкала-Москва, 2000. Ч.29*). Гьа инал лугъун хьи, лакар садрани Дагъустандин чехи халкъарин жергеда хъайиди туш. Гьам Дагъустанда, гьамни Азербайжанда яшамиш жезвай лезгийр лагъайтла, къадардал гьалтайла неинки Дагъустандин ва Азербайжандин, гьакъни Къафкъаздин чехи халкъарикай я. Алимди лугъузвай девирдани гьакъ тир. 1886-йисан статистикадин малуматрай аквазвайвал, XIX виш йисан эхирра анжах Дагъустанда лезгийри вири агъалийрин 18,38 процент, маса лезги халкъарихъ галаз санал 27,22 процент тешкилзавай. Аварар чпин группадик акатзавай халкъарни галаз 20,20 процент, даргийр 18, къумукъар 10,26 процент тир. Лакрин къадар 48 агъзур касдив, яни 8,15 процентдив агакъзавай.

Кьвед лагъайди, а члавуз лак агъалияр (абуруз къазикъумухарни лугъуда) чеб лезгидалди рахазвай. Гьавилай урус авторри кхъенай: «Къазикъумухар иниз къадимдай атанвайбуру я, вучиз лагъайтла лезгийрик акахъай абуру татар члал туна лезги члалалди рахазва.» (*Кавказцы 1750-1820. Новейшие географические и исторические известия о Кавказе собранная и пополненная Семенов Броневским. Москва, 1823. Ч.190*).

Профессорди бязи халкъар лак члалалди рахазва лагъай къалп фикирдин жавабни гьа чешмеда ава. Ана ачухдаказ кхъенва хьи, гьеле XVIII асирда Лезгистандин агъалийрилай гьейри Дагъустандин са шумуд аялатдин –Акушадин, Дженгутендин, Къаракъайтагъдин, Кубачидин, Къазикъумухдин, Табасарандин агъалиярни лезгидалди рахазвай.

Винидихъ тварар къур алимрин къалп фикирар тикрарзавай цийи рехнечир чи халкъди ва члала тарихда къугъвай роль негъиз алахъзава. Абуру гьахъсуз тирди субутун паталди гзаф делилар ваъ, кьве мисал гъун бес я. Чи члал гьеле XIV виш йисал къведалди Къафкъаздин чехи, гьатта маса члалар вичин къене цурурзавай члал тир. Гьавилай туьркверин машгъур тарихчи, профессор Зеки Велиди Тогъана кхъенай: «Чара чкайрай тир Гьезер ва Кьипчак агъалийрикая вахтар алатунивай Дербентдинни Ширвандин арада яшамиш жезвай чкадин агъалийрик акахъиз Лезги жезвай.» (*Zeki Velidi Toğan. Ümumi Türk Tarihine Giriş. Cild I. İstanbul, 1946. Ч.441*).

Маса туьрк тарихчиди, Шерафеддин Ерела кхъенвай гафар рикел хкин: «Лезгийри Дагъустанда анжах чеб хвенач, гьа са вахтунда патарив гвай къуншиярни чпин арада цурурдай ба-жарагъ къалурна. Ибурулай гьейри, кье чеб амачир албанарни аланар, рагъ-экъечдай патай рагъакъидай патаз агай чехи къуватрин амукъаяр, гьакъни араб сердерри стратегиядин жигъетдай

важиблу чкайриз куьчарай арабар гзаф зурба халкъ тир Лезгийрик акахъна, чпин члалар ва жуьвал квадарна лезгиламиш хъана.» (*Şerafeddin Ereli. Dağıstan ve Dağıstanlılar. İstanbul, 1961. Ч.17*).

Гьа ихтин тарихдин делилар авайвилай цийи рехнечирни лезгийрин тарихдикай ва члалакай хуш авачиз рахазва жеди. Чи къадимвални чехивал эхиз жезвач абурувай. Чехи ва зурба члал авайвилай чалай чи группадик акатзавай халкъарин члаларни хуьз алакьна. Тек са табасаран члал мисал яз къалурун бес я. 1959-йисуз Табасаранда хъайи машгъур этнограф Л.Лаврова вичин «Этнография Кавказа» ктабда гьахълу яз маса члалари табасаран члал арадай акъудзавайди къейд авунай. Ингъе лезги члала табасаран члал арадай акъатиз тунач. Лезгийрин тарихдикай кьве ктаб кхъей тарихдин илимрин доктор М.М.Ихилова къейд авурвал, чпин дидед члал – лезги члал хъаначиртла, табасаранвиар генани пара ассимиляция хъунухъ мумкин тир. Лезги члал абуру патал къалхан хъана. Исътдани табасаран члалан лексикадин чехи пай лезги гафари тешкилзава (Килиг: *М.Е.Алексеев, С.Х.Шихалиева. Табасаранский язык. М., 2003, ч.113*).

Икъ тирди гзаф алимри, гьатта табасаранви алимрикая Б.Ханмагомедова, М.Къурбанова ва масабурани хиве къазва. Табасаранвиар къени гьам табасаран, гьамни лезги члалалди рахазва. Гьавилай табасаранви алим Мегъамед Къурбанова кхъенва: «Виш йисарин мукъвавилан алахъайрин нетижа я хьи, къиле ва вини Табасарандин вири яшлу агъалийриз лезги члал чизва.» (*М.Курбанов. Поэтическое наследие до-революционного Табасарана. Махачкала, 1986. Ч.68*).

Цийи рехнечирни лезги члалан группадик галай бязи члалар и группадиз талукъбуру туш лугъузвай куьгъне фикирни тикрарзава. 1927-йисуз сифте яз Малик Мамедзаде-ди къирицар арабрикайни чувудрикай

арадиз атанвай халкъ я лагъанай (Килиг: *Malik Məmmədşadə. Quba qəzasında yaşayan xalqların müxtəşər tarixi. "Maarif işçisi" jurnalı, №5, 1927*). И гафар асасдиз къачуна къирицар лезги халкъарикай хкудиз алахъзавайбуруз тарихдин ва члалан делилрикай хабар авач. Тарихдин чешмейра къалурнавайвал, будугъвиар, хиналугъвиар, жекар, эликар, гьапутар хъиз, къирицвиарни лезгийр я ва абуру вири виликан виш йисара лезги члалалди рахазвай. (Килиг: *Гербер Г.И. Описание стран и народов вдоль западного берега Каспийского моря. 1728 г. История, география и этнография Дагестана. М., 1958. Ч.80*).

Гьа икъ, чакай къакъатай халкъарин бязи векилриз виликди чун са халкъ тирди, чахъ сад тир дидед члал хъайиди хиве къаз кланзавачтла ва я чи бубайри лагъайвал, чеб акъатай муг бегенмиш туштла, вуч лугъун? Ингъе са гаф авайвал лагъана кланда хьи, гила бязи алимрин арада чпин халкъар кьилди ва къадим халкъар тирди субутиз алахъун деб хъанва. Гьикъван ихтин алахъунар авуртлани, гьикъван къалпвилерихъ гелкъвейтани, тарихдин чешмеяр, археологиядин, этнографиядин, антропологиядин делилар, чи члалара авай вишералди уртах гафар абурувай негъиз жедач. Цийи рехнечирин къалп фагъум-фикирриз лагъайтла, анжах са твар гуз жедач: «Къил къазвачир рехнеяр.»

Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

РИКЕЛ ХКАНА

Мукъвара Кцар райондин Уьнуьгъ хуьруьз илифай за хуьруьнвиарив «Самурдин» эхиримжи тилитдикай са шумуд газет вугайла мектебдин муаллим Азер Мамедова абурукай сад гьасятда чара авуна:

– Им Нуреддин Хейировал агакъарна кланда. «Самурда» гзаф рикъ алай кас я. Са цларни тутуна клелзавайди я ада куь газет. Вири нумраяр хвенвайди я а касди, – лагъанай.

Са герендилай гьа агъаскъал вич чи кьилив атана. Им акунар авай, рикъиз чими кас тир. Вилерал шел акъалтна, хвешила раханай ам чав:

– Дидед члал чаз икъван кланарзавай пара къван сагърай куьн! Четинвилерни дарвилер кваз такъуна лезги члалал газет акъудзавай куь зегъметар квахъ тавурай. За 28 йис я и газет кхъиз. Нефес гьадав къачузвайди я. И йисара акъатай вири нумраяр хвенва за, тек къуд нумрадилай гьейри. Гьабурни зи са чирхчирди тенбек цугун патал завай къакъудайди ахпа чир хъана заз, – лагъана хуьрена ам. Ахпа вичин ихтилатдиз давамна:

– Куьне ковид лугъудай и бала акъатайла кьве вацра газет акъуднач. Гьа береда къарай атланай зи. Вуч хъсан я хьи, гуьгъуьнлай ахкъудна куьне газет. Чи вилериз экв хтана. «Самур» газет чи гьар са затъ я – чи члал, чи тарих, чи меденият, чи намус, чи бармак я ам. Чавай къез са куьмек гуз жезвачтлани, датлана алхишзава чна. Газетдин уьмуьр яргъи хуьрай!

Рикъ ацланвай и агъаскъалди гзаф алхишар авуна чи газетдин кваллахдарриз. Варзни зуралай вичин 80 яшар хъана кланзавай Хейиров Нуреддин Хейиран хчин гафари руьгъ кутуна чак. Абуру газет хвена кланзавайди, са куьнизни килиг тавуна ам чап авуна дидед члал багъаз къазвай ватангъглийрал агакъарун чи буржи тирди мад гьилера чи рикел хкана.

С.КЕРИМОВА

QARABAĞDA TARİX YAZAN

ƏMİRVANIN ADINI UCALDANLAR

ƏFQAN ABDURƏHMANOV

İkinci Qarabağ müharibəsində Murovdə və Suqovuşan ətrafında gedən döyüşlərdə şücaətlər göstərmiş polkovnik-leytenant Əfqan Ağasəf oğlu Abdurəhmanov haqqında həyəcənsiz danışmaq olmur. Murovdədə Azərbaycan bayrağını dalğalandırması bu igidin şanlı həyatı bir romana sığmayan tarixlərlə zəngindir.

Əslən Qəbələ rayonunun Əmirvan kəndindən olan Əfqan Abdurəhmanov 1976-cı ilin mayın 25-də Bakıda doğulmuş, buradakı 30 sayılı məktəbdə oxumuşdur. C.Naxçıvanski adına hərbi liseydə təhsil aldıqdan sonra həyatını hərbi sənəti ilə bağlamışdır. Polkovnik-leytenant rütbəsini 2015-ci ildə almışdır. Əfqan Abdurəhmanovun adına Murovda Əfqan 1 və Əfqan 2 postları olub. Ona Murov, Təliş və Madagiz fətehi adı verilmişdi. 2020-ci il oktyabrın 10-da Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə qəhrəmancasına həlak olmuşdur.

ELVİN ABDURƏHMANOV

1996-cı il oktyabrın 1-də Əmirvanda anadan olmuş Elvin Əbülfəz oğlu Abdurəhmanov üçün həyatda əsl nümunə əmisi oğlu – polkovnik-leytenant Əfqan Abdurəhmanov idi. O, kənd orta məktəbini bitirib hərbi olmaq barədə düşüncəyə düşdü. Bu arzu ilə hərbi xidmətinə başa vurduqdan sonra xüsusi təyinatlılar qrupunda xidmətini davam etdirirdi.

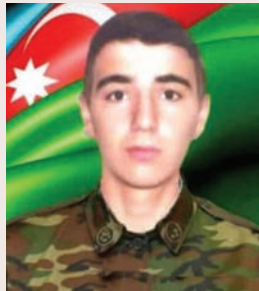
Doğma yurda, ata ocağına vurğun olan bu gənc illərdən bəri sevdiyi, nişan taxdığı sevgilisi ilə nəhəyat, ailə qurub xoşbəxt olmaq istəyirdi. Lakin Vətən sevgisi onun bütün digər arzularını üstələdi. Gizir Elvin Abdurəhmanov Qarabağ uğrunda döyüşlərdə qəhrəmancasına həlak oldu.

AYDIN BAYRAMOV

1997-ci ildə Əmirvanda dünyaya gəlmiş Aydın Mətləb oğlu Bayramov orta məktəbi bitirib 2015-ci ildə hərbi

xidmətə yollanmış, Vətən qarşısında borcunu yerinə yetirib evə qayıtmışdı. "Pələng" ləqəbli Aydın "UAZ" maşını yalın əllə qaldırması bəzi saytlarda yayımlanıb. 2020-ci ildə respublikamızda səfərbərlik elan olunanda yüzlərlə qəbəlali kimi o da müharibəyə yollandı. İlk gündən əlinə silah alıb vuruşdu. Ağdərə ətrafında gedən döyüşlərdə qəhrəmancasına həlak oldu.

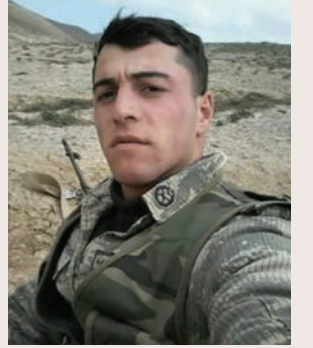
FARİZ RƏHİMOV

2001-ci il sentyabrın 20-də Əmirvanda həyata göz açmış Fariz Zahir oğlu Rəhimov burada orta məktəbi

bitirdikdən sonra 2018-ci ildə hərbi xidmətə yola düşmüşdür. İgid kəşfiyyatçı Füzuli, Hadrut, Xocavənd, Şuşa istiqamətlərində vuruşub və Şuşada qələbə anında qəhrəmancasına həlak olub.

Şəmistan Əlizamanlının ifasında "Cənab leytenant" mahnısını çox sevirəm. Sərrafın ölümündən sonra isə ona qəhərsiz qulaq asa bilmirəm. Bu mahnı mənə vətən uğrunda qəhrəmancasına həlak olmuş baş leytenant Sərraf İmamaliyevin heç kəsə bənzəməyən ömür yolunu və igidlik tarixini xatırladır. Qorxu nədir bilməyən, düşmənlə döyüşə gülə-gülə atı-

CƏNAB LEYTENANT

lan, mərmi yağışı altından yaralı əsgərləri çıxaran bu igid ləzginin döyüşkən ruhunu, qeyri-adi əzmkarlığını cəbhə yoldaşları indiyə kimi minnətdarlıqla xatırlayırlar.

Qusar rayonunun Əniğ kəndində doğulmuş Sərrafı həyat uşaqlıqdan sınağa çəkib. O, 2 yaşında ikən atası vəfat edib. Sərrafı və bacısı Natəvanı babası Muradhəsəl və nənəsi Sona böyüdü.

Doğma kəndində 8-illik məktəbi başa vuran Sərraf Naxçıvanski adına hərbi liseyi və Ali Hərbi Məktəbi bitirib. 2016-cı ilin aprel döyüşlərində igidliyi

ilə seçilən Sərraf xidmət etdiyi hissənin sevimlisi idi.

Qarabağ müharibəsindən iki ay əvvəl ailə quran Sərrafın gözəl arzuları var idi. Müharibə hər şeyi dəyişir. Yağı düşmənlə qarşı ölüm-dirim savaşına çıxan Sərrafın igidlikləri dillərə düşür. Füzuli ətrafında gedən döyüşlərdə ağır yaralanan, hospitala yerləşdirilən Sərraf 12 gündən öz arzusu ilə oradan çıxıb yenidən cəbhəyə qayıdır. Şuşa ətrafında gedən döyüşlərdə, qələbəyə bir neçə gün qalmış snayper gülləsindən həlak olur.

ŞAİR OĞLU

Qəbələ rayonunda Xeyirbəy Səfərcinovu çoxları tanıyırdı. Bu mehriban təbiətli, gülərliz cavan yaxşı operator kimi tanınırdı. Toyları, məclisləri tarixə köçürmək onun sevimli peşəsi idi. Yeni Dızaxlı kəndində bu gənci həm də şeirləri dillərdə gəzən şair Cəlil Komradlının oğlu

kimi də sevidilər.

1993-cü il oktyabrın 5-də doğulmuş Xeyirbəy orta məktəbi bitirəndən, hərbi xidmətinə başa vurandan sonra xoşladığı sənəti ilə məşğul idi. Anası Gülayə ilə bacısı Gültuşan isə neçə vaxt idi ki, Xeyirbəy üçün gəlin soruşanda idilər.

Qarabağda döyüşlər başlayanda Xeyirbəy də Qəbələdən olan digər çağırışçılarla bərabər cəbhəyə yollandı. İlk gündən igidliklə vuruşdu. Oktyabrın 22-də Ağdərə uğrunda gedən qanlı döyüşlərdə Xeyirbəy qəhrəmancasına həlak oldu. İki gün sonra igid əsgər, şair Cəlil Komradlının

yeganə oğlu Xeyirbəy doğma kəndində torpağa tapşırıldı.

BİR KƏNDƏN DÖRD QƏHRƏMAN

Mayıl, Cumart, İkrəməddin. Onlar uşaqlıqdan dost olublar, eyni məktəbdə oxuyublar. Üçü də yaraşlıq, boy-buxunlu, ağıllı idi. Hər üçü məktəbdə yaxşı oxuyurdu. Qarabağ müharibəsinə də eyni vaxtda yollandılar. Eyni vaxtda da qəhrəmancasına həlak oldular. Onların 20 yaşı var idi.

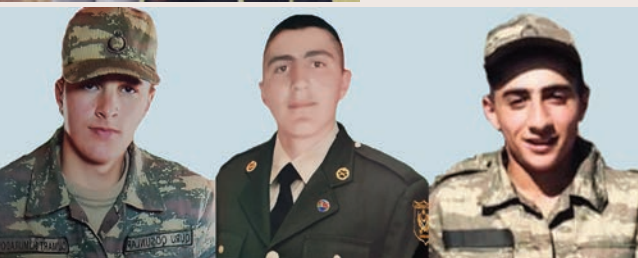

layırdı. Ali təhsil alıb mühəndis olmaq istəyirdi. Hərbi xidmətinə başa çatdırmağa 2 ay qalmış müharibə başladı. Cumart oktyabrın 5-də

TOY OLMADI

VADİM ƏLƏSGƏROV uşaqlıqdan hərbi olmaq istəyirdi. Bu arzu onu MAXE-yə gətirmişdi, yaxşı kəşfiyyatçı kimi ad qazanmışdı. 6 il idi xidmət edirdi. Valideynləri ona qız gözəlti etmişdilər. Bu yaxınlarda toyu olmalı idi. Qarabağda gedən döyüşlərlə bağlı toyu təxirə saldılar. Çavuş Vadim Ələsgərov 6 oktyabrda Füzulidə gedən döyüşlərdə həlak oldu.

Müharibədən əvvəl bu dörd ailə bir-birinə o qədər bənzəyirdi! Cavan valideynlər böyük ümidlərlə gələcək üçün planlar qururdular. Həmin ailələr yenə də bir-birinə oxşayır. Oğul dərdi onları vaxtından əvvəl yaşlaşdırıb.

ÜÇ DOST

MAYIL KÜRƏBƏYOV tarixçi olmağı arzulayırdı. Hərbi xidmətinə bu ilin oktyabrın 2-də başa vurub evə qayıtmalı idi. Sentyabrın 27-də Füzulidə gedən döyüşlərdə həlak oldu.

Oğlunun tabutunu görən atası Kamran həmin gün böyük sarsıntı keçirdi. Həkimlər ona orta-ağır iflic diaqnozu qoydular.

CUMART ƏLİMURADOV məşin mühərrikləri yığmağı çox xoş-

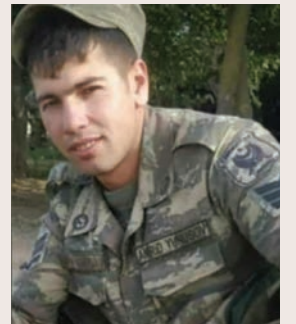
Goranboyun Tapqaraqoyunlu kəndi ətrafında gedən döyüşlərdə həlak oldu.

İKRƏMƏDDİN ARAZOV hərbi xidmətinə başa vurmağa hazırlanırdı. Amma valideynlərinə eşitdirmişdi ki, xidmət etdiyi hərbi hissədə qalmaq fikrindədir. Gələcəkdə hərbi təhsil almağını da demişdi. Amma müharibə onun arzularını yarımcıq qoydu. Sentyabrın 27-də o, qəhrəmancasına həlak oldu.

ASLAN KİMİ VURUŞDU

Qusar rayonunun Əniğ kəndində anadan olmuş Yunusov Amrid Zaur oğlu uşaqlıqdan hərbi olmaq arzusunda idi. Ona görə də hərbi xidmətinə başa vuranda taleyini MAXE ilə bağladı. Döyüşlər başlandıqdan bir az əvvəl o, valideynlərinin razılığı ilə istəkliyi ilə əhd-peyman bağlamışdı. Onlar müharibə bitən kimi toy edəcəklərini planlaşdırmışdılar. Ata-anası gəlin otağı bəzəmişdi. Lakin qəddar müharibə hər şeyi dəyişdi. Qarabağ müharibəsinin ilk günlərindən çavuş Amrid Yunusov ön cəbhədə döyüşlərə atıldı. Füzuli uğrunda gedən döyüşlərdə 25 yaşlı Amrid qəhrəmancasına həlak oldu.

Onu son mənzilə yola salmağa gələn insan seli sosial şəbəkələrdən Amridin sayısız-hesabsız qəhrəmanlıqları ilə bağlı onun döyüş yoldaşlarının bölüşdüləri xatirələrdən

danışdı. Bu igid ləzginin döyüşkən əzminə heyranlıqlarını qeyd edən cəbhə dostlarının xatirələri valideynlərə kiçik də olsa təsəlli idi. Anası Rəfilinin ayrılıqdan mənə dediyi sözlər yadımdan çıxmır: "Amrid kişi kimi vuruşdu, kişi kimi də həlak oldu". Atası isə əlavə etdi: "Amrid qəddimizi əysə də, bəşimizi uca etdi." Bunları deyəndə hər ikisinin gözləri yaşlı idi. Bu qürurlu ata-ana gözlərimdə dəg kimi ucaldı.

HAMININ SEVİMLİSİ

Qarabağ döyüşlərində Rafik Bəyverdiyevlə bir yerdə iştirak etmiş çoxlu silahdaşları onu adı ilə yox, "Rembo" ləqəbi ilə çağırırdılar. Bu ləqəbi ona təkə "Rembo" rolunun ifaçısı olan məşhur aktyor Silvestr Stalloneyə zahiri oxşarlığına, möhkəm bədən quruluşuna görə verməmişdilər. Bu adı o, qeyri-adi cəsurluğuna görə qazanmışdı. Ölümündən qorxmayan, od-alovun içinə gözüni qırpmadan atılan bu igid ləzginin xətrini hamı istəyirdi. İlk gündən ön cəbhədə vuruşan Rafik Şuşada qəhrəmancasına həlak oldu.

Bu acı xəbər onun çalışdığı "Metak" şirkətinin kollektivini bərk sarsıdıb. Zəhmətkeşliyi, işgüzarlığı ilə yanaşı, insani keyfiyyətləri ilə də çoxlarından seçilən bu gənc hamının böyük hörmətini qazanmışdı.

İ G İ D L L Ə R

LƏZGİ QARTALI

rayonunun Düztahir kəndində anadan olub. Qusar şəhərində təhsil alıb. C.Naxçıvanski adına hərbi liseyi və Ali Hərbi Məktəbi bitirib.

1992-ci ildən Füzuli, Beyləqan və başqa rayonlarda xidmət edib. Uzun illərdir taleyini Naxçıvan qarnizonu ilə bağlayıb.

Bu cəsarətli və qorxmaz hərbcinin səriştəliyiindən, savadından, geniş dünyagörüşündən çox danışmaq olar. Lakin onu ən çox sevdirən tabeliyindəki hərbcilərə qarşı son dərəcə diqqətçil və qayğıkeş olmasıdır. Hər sahədə nümunə olmağı bacaran Tehran Mənsimov keçən il Naxçıvan qarnizonlarından 72 hərbcinin iştirak etdiyi güllə atıcılığı yarışlarında birinci yerə layiq görülmüşdür. 2002-ci ilin yayında o, Naxçıvanda keçirilmiş Türkiyə-Azərbaycan birgə hərbi təlimlərində ölkəmizin hərbi qərarlarının əlaqələndiricisi kimi mühüm missiyanı yerinə yetirmişdir.

İkinci Qarabağ müharibəsi Azərbaycanın hərbi tarixinə şanlı səhifələr yazdı. Ordumuz bu ölüm-dirim savaşında böyük hünər və səriştə nümayiş etdirdi. Torpaqlarımızın işğaldan azad olunması uğrunda əsgər və zabitlərimiz misilsiz qəhrəmanlıqlar göstərdi. Bir çox igidlərimizin adları xalqın dilinin əzbərinə çevrildi. Onların arasında "Ləzgi qartalı" ləqəbi ilə məşhur olan polkovnik Tehran Mənsimovun da adı var. Uşaq yaşlarından tanıdığım bu gənc hərbcinin xidmət pillələri ilə necə yuxarı qalxdığını görmək qürurvericidir.

Döyüşlər başlanan ilk günlərdən sosial şəbəkələrdə bu əfsanəvi polkovniklə bağlı bir-birindən maraqlı məlumatlar, videogörüntülər yayılmağa başladı. Noyabrın 7-də isə erməni saytları polkovnikin öldürülməsi ilə bağlı məlumat yaydılar. Bu xəbərini hamı kimi mənə də sonsuz dərəcədə sarsıtdığını unuda bilmirəm. Lakin tezliklə həmin xəbər yalan olduğu üzə çıxdı. Bundan qəzəblənən düşmən tərəfi polkovnik aradan götürənə pul mükafatı təyin etdi. Ələkeçməz polkovnik yenidən öz pəhləvan görkəmi, işıqlı təbəssümü, şirin ləzgi ləhcəsi ilə diqqət mərkəzində oldu. Minlərlə pərəstişkarı ona olan sevgisini etiraf etməkdən çəkinmir.

Əfsanəvi Naxçıvan xüsusi təyinatlılarının komandiri polkovnik Tehran Cavid oğlu Mənsimov 1972-ci il avqustun 24-də Qusar

Şuşanın alınmasında Naxçıvan xüsusi təyinatlılarının, eləcə də onların rəhbəri Tehran Mənsimovun göstərdiyi qəhrəmanlıqlar haqqında hələ kitablar yazılacaq, filmlər çəkiləcək. Tanksız, artilleriyasız keçilməz yollar, sərt sıldırımlar aşılıb düşməni ram edən, Şuşaya qələbə sevinci gətirən bu igidlər isə artıq əfsanələşib.

CƏSUR KOMANDİR

Azərbaycanın peşəkar hərbciləri arasında Qusarın yetirməsi olan Şair Əsədovun öz yeri var. Qarabağ müharibəsinin odlu-alovlu cəbhələrində mətinləşən, öz hünəri və igidliyi ilə seçilən Ş.Əsədovun dö-

yüş yoldaşları, onun tabeliyindəki əsgərlər bu gəncin vətənə, yurda bağlılığına, öz işinə məsuliyyətinə heyrandırlar.

Əsədov Şair Qəhrəman oğlu 1989-cu il avqustun 23-də Qusar rayonunun Kirig kəndində anadan olmuşdur. Doğma kəndlərində orta məktəbi bitirib C.Naxçıvanski adına hərbi liseyde, sonra isə Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbində təhsil almışdır. 2011-ci ildə Təlim Tədris mərkəzini bitirib Ağstafada xidmətə başlamışdır. 2013-2018-ci illərdə Daşkəsəndə divizion komandirinin müavini kimi xidmət etmişdir. 2018-ci ildən divizion komandirinin birinci müavini. Döyüşlər başlayandan Talışkənd, Suqovuşan, Tonaşen və Ağdərə istiqamətlərində gedən döyüşlərdə iştirak edib. Suqovuşana və Hadruta Azərbaycan bayrağını o sancıb. Hazırda Ağdərədə xidmətini davam etdirir.

Cəsur zabitin od-alovdan keçən kəsməkeşli həyatı əsl qəhrəmanlıq nümunəsidir.

İkinci Qarabağ müharibəsində rəşadət göstərən hərbcilərimizdən söz düşəndə o saat göz önündə polkovnik-leytenant Rəşad Əmirbəy oğlu Aslanov canlanır. Şuşaya Azərbaycan bayrağını sancmış bu igidin video görüntüləri və şəkilləri sosial şəbəkələrdə geniş yayılıb.

ŞUŞAYA BAYRAQ SANCDI

Rəşad 1979-cu il mayın 2-də Qusar şəhərində müəllim ailəsində anadan olub. Qusar şəhər 6 sayılı orta məktəbində 8-illik təhsil alıb Bakı Türk Liseyinə qəbul olub. 1997-ci ildə buranı bitirərək qəbul imtahanlarından 687 ball toplayaraq H.Əliyev adına Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbinə qəbul olub. Oxuduğu 4 il müddətində o, prezident təqaüdü alıb. Ali Hərbi Məktəbdə təhsil aldığı müddətdə əla təhsilə görə mükafatlara və medallara layiq görülüb. 2001-ci ildə buranı bitirən 600 müdaxim arasında 2 nəfər qusarlı, o cümlədən Rəşad Aslanov Qırmızı diploma layiq görülmüşdür. Diplomu onlara Ali Baş Komandan Heydər Əliyev təqdim etmişdir.

R.Aslanov Silahlı Qüvvələrin Təlim və Tədris mərkəzində kəşfiyyat ixtisası üzrə zabıt ixtisas kursunu da müvəffəqiyyətlə bitirmişdir. 2002-ci ildə təyinatla Naxçıvan MR-da yerləşən hərbi hissəyə göndərilən zabıt 2002-2005-ci illərdə taqım komandiri, 2005-2008-ci illərdə bölük komandiri, 2008-2013-cü illərdə müxtəlif hərbi hissələrdə kəşfiyyat bölmə rəisi, 2013-2018-ci illərdə müxtəlif əlahiddə hərbi hissələrdə komandir, 2018-ci ildən 2020-ci ilin oktyabrına kimi xüsusi təyinatlı hərbi hissənin komandiri vəzifəsində xidmət etmişdir. Bu ilin oktyabr ayından bu günə kimi yuxarı qərargahda şöbə rəisidir.

Qarabağda bu ilin sentyabrın 27-dən başlayan döyüşlərdə fəal iştirak edib. Onun rəhbərlik etdiyi xüsusi təyinatlı bölmə düşməne

böyük itkilər verərək, Şuşa şəhərini almağa müvəffəq olmuş, Şuşa şəhərinə Azərbaycan bayrağını sancmışdır. Xidmət etdiyi müddətdə Rəşad Aslanov "Qüsursuz xidmətlərinə görə" 1, 2 və 3-cü dərəcəli medallarla, "Hərbi xidmətdə fərqləndiyinə görə" 3 və 2 dərəcəli medallarla təltif olunmuşdur. 2016-cı ildə Ali Baş Komandan İlham Əliyev ona "İgidliyə görə" medalını təqdim etmişdir. Xidmət müddətində yüksək nailiyyətlərinə görə R.Aslanov çoxlu mükafat, diplom, fəxri fərman və qiymətli hədiyyələrlə mükafatlandırılmışdır. 2014-2016-illərdə Rəşad Aslanov Silahlı Qüvvələrin Hərbi Akademiyasında magistr təhsili də almışdır. Xidmət etdiyi müddətdə həm Azərbaycanda, həm də bir sıra xarici ölkələrdə öz ixtisasına uyğun müxtəlif kurslarda və beynəlxalq təlimlərdə iştirak edib.

TEZ SAĞAL, ZAMİR!

Çavuş Zamir Əjdər oğlu Qədimov peşəkar hərbcidir. 15 ilə yaxındır MAXE-də xidmət edir. İkinci Qarabağ müharibəsində ilk gündən igidliklə vuruşub, Murov yüksəklikləri uğrunda döyüşlərdə ağır yaralanıb. Bir ayağının aşağı ətrafi amputasiya olunub, Naftalan, Gəncə və Bakı hospitallarında müalicə alıb. İndi Qusar rayonunun Zeyxur kəndində, valideynlərinin yanında bərpa dövrünü keçirir. 5 aydan sonra dövlət hesabına protezlə təmin olunacaq. İgidimizə can sağlığı arzu edirik!

Şəkildə: Zamir Qədimov həyat yoldaşı və övladları ilə.

VƏTƏN MÜHARİBƏSİ İLƏ BAĞLI TƏSİSLƏR

Azərbaycanda yeni Vətən Müharibəsi ilə bağlı orden və medallar və fəxri ad təsis edilmişdir.

Milli Məclisdə "Vətən Müharibəsində qələbə münasibətilə" Azərbaycan Respublikasının orden və medallarının təsis edilməsi ilə əlaqədar "Azərbaycan Respublikasının orden və medallarının təsis edilməsi haqqında" qanununda dəyişiklik layihəsi müzakirəyə çıxarılmış və qəbul olunmuşdur.

Qanun layihəsində dəyişikliyə əsasən aşağıdakı yeni orden və medallar təsis edilmişdir: "Zəfər" ordeni; "Qarabağ" ordeni; "Cəsur döyüşçü" medalı; "Döyüşdə fərqlənməyə görə" medalı; "Suqovuşanın azad olunmasına görə" medalı; "Cəbrayılın azad olunmasına görə" medalı; "Xocavəndin azad olunmasına görə" medalı; "Füzulinin azad olunmasına görə" medalı; "Zəngilanın azad olunmasına görə" medalı; "Qubadlının azad

olunmasına görə" medalı; "Şuşanın azad olunmasına görə" medalı; "Kəlbəcərin azad olunmasına görə" medalı; "Ağdamın azad olunmasına görə" medalı; "Laçının azad olunmasına görə" medalı; "Vətən müharibəsi iştirakçısı" medalı; "Vətən müharibəsində arxa cəbhədə xidmətlərə görə" medalı.

Bundan başqa, Milli Məclisin plenar iclasında Azərbaycan Respublikasının

"Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı" adı haqqında Əsasnamə təsdiq edilib. Azərbaycan Respublikasının "Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı" Azərbaycan Respublikasının ən ali fərqlənmə dərəcəsidir. "Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı" adının xüsusi fərqlənmə nişanı – "Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı" Azərbaycan Respublikasının medalıdır.

2020-Cİ İL QARABAĞ DÖYÜŞLƏRİNDƏ HƏLAK OLMUŞ QUSARLI İGİDLƏR

1. Ramaldanov Babək Meyvəddin oğlu Qusar şəhəri
2. Ağamirov Şixmir Qabil oğlu Qusar şəhəri
3. Cəfərov Ruslan Mövlan oğlu Qusar şəhəri
4. Qurbanov Elvin Elmar oğlu Qusar şəhəri
5. Kəlbəyev Murad Məmədzadə oğlu Cibir kəndi
6. Nurmətov Çoban Raziddin oğlu Cibir kəndi
7. Xeyirbəyov Malik Samik oğlu Cibir kəndi
8. Bəyverdiyev Rafik Nurməhəmməd oğlu Cibir kəndi
9. Kürəbəyov Mayıl Kamran oğlu Urva kəndi
10. Əlimuradov Cumart Şixrəhim oğlu Urva kəndi
11. Əsgərov Vadim Ağababa oğlu Urva kəndi
12. Arazov İkrəməddin Qüdrət oğlu Urva kəndi
13. Yunusov Amrid Zaur oğlu Əniğ kəndi
14. İmaməliyev Sərraf Muradhəsəl oğlu Əniğ kəndi
15. Zamanov Sənən Qahir oğlu Çiləgir kəndi
16. Balabəyov Ramil Ruslan oğlu Köhnə Xudat kəndi
17. İsmayilov Orxan Qədim oğlu Həsənqala kəndi
18. Əlimuradov Orxan Roman oğlu Ukur kəndi
19. Xəncəlov Ümid Radif oğlu Hil kəndi
20. Zərbəliyev Aşurəli Səfərəli oğlu Quxuroba kəndi
21. Məmmədov Murad Əzizulla oğlu İmamquləkənd
22. Hüseynov Kərim Tərlan oğlu Piral kəndi
23. İbrahimov Tofik Polad oğlu Düzətahir kəndi
24. Həmzəyev Turab Suliddin oğlu Hiloba kəndi
25. Niftəliyev İlyas Güloğlan oğlu Bədirqala kəndi
26. Qazımətov Rəsul Kəmaləddin oğlu Qayakənd kəndi
27. Əhmədov Tural İzətulla oğlu Mucuq kəndi
28. Ağayev Ağa Əli oğlu Yeni həyat kəndi
29. Şirinov Vüsal Novruz oğlu Ləyərqişlaq kəndi
30. Pirvələdov Famil Teyfur oğlu Piral kəndi
31. Şixəliyev Anvar Vadimoviç Xürel kəndi
32. Nurəhmədov Ramin Marif oğlu Nəcəfkənd kəndi
33. Ulubəyov Nurəhməd Hacıbəy oğlu Quxuroba kəndi
34. Pirsəidov Elnur Nasir oğlu Avaran kəndi

İKİ KƏŞFİYYATÇI - İKİ CƏSUR

■ Onda hərbiçilərə xas boy-buxun, möhkəm bədən, qətiyyət və mərdlik var idi. Qusarın Cibir kəndində boya-başaya çatmış Çoban Raziddin oğlu Nurmətov 16 illik hərbi həyatının 10 ilini Naxçıvanda xidmət etmişdi. Qüsursuz xidmətə görə çoxlu təşəkkürnamə, fəxri-fərman və mükafatlara layiq görülmüşdü. Komandirləri Tehran Mənsimov və Rəşad Aslanov onun cəsur kəşfiyyatçı kimi formalaşmasında böyük rol oynamışdılar. İstiqan-

lı və mehriban olması ilə hamının sevgisini qazanmışdı. Valideynlərinə qarşı diqqətli olan Çoban öz ailəsinə hədsiz bağlı idi. Sevil evləndiyi Əfsanə ilə bərabər 3-cü övladının doğulacağı günü səbrsizliklə gözləyirdi. Oktyabrın 23-də Xankəndi uğrunda gedən döyüşlərdə baş gizir Çoban Nurmətov qəhrəmancasına həlak oldu.

Qarabağda gedən qanlı döyüşlərdə bu igid döyüşçü yüzlərlə yaralı odun-alovun içindən çıxarmışdı. Bu barədə sosial şəbəkələrdə yayılmış yazılardan birində Qusar rayonunun Kiçan kəndindən olan Qarabağ döyüşçüsü Pirməmməd Məlikov yazır: "Mən ağır yaralanmışdım. Məni ölümdən Çoban Nurmətov qurtardı. O, məni kürəyinə alıb 5 km-lik yolu sürünə-sürünə qət etdi. Mənim kimilər onlardadır."

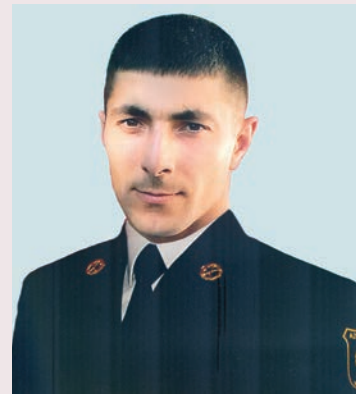
Üçüncü övladını atasız dünyaya gətirəcək həyat yoldaşı Əfsanə Çobana olan məhəbbətini övladlarından əsirgənməmək üçün mənəvi güc toplayıb. Axı mərd və qətiyyətli hərbiçiyə yoldaşı ona həyatın bütün çətinliklərinə qətiyyətlə tablaşmağı öyrədib.

■ Qusar rayonunun Hil kəndinin sevimlisi idi Ümid Xəncəlov. Tay-tuşları arasında yüksək mədəniyyəti, böyük-kiçik yeri bilməsi, zəhmətkeşliyi ilə seçilirdi. Evin sonbeşiyi olsa da valideynləri onu ərköyün böyütməmişdilər.

Orta məktəbi bitirib hərbi xidmətə yollanan Ümid 2014-ci ildən taleyini MAXE ilə bağladı, kəşfiyyatçı oldu. O, Qusardakı hərbi hissənin poliqonunda təlimlərdə olanda valideynləri hər gün 25 kilometr məsafə qət edib maneələri dəf edən övladlarının əzminə məəttəl qalmışdılar.

Cəsarətli və qətiyyətli kəşfiyyatçı kimi o, Qarabağ müharibəsinin ilk günlərindən sinəsini düşməyə sipər etdi. Suqovuşanın alınmasında xüsusi igidliklər göstərən bu ucaboy, yaraşıqlı, ağbəniz gənc döyüş yoldaşlarının sevimlisi idi. O, oktyabrın 7-də qəhrəmancasına həlak olanda bu igid ləzginin ölümü hər kəsi sarsıtdı.

26 yaşlı oğul itirmiş dərdli valideynlər – Radiflə Məryəm taleyin bu amansızlığı ilə hələ də barışa bilmirlər. Onların acı kədəri, Ümidin həyat yoldaşı Zarinanın bədbin halı

ürək dağlayır. Ümidin iki yadigarı – 3 yaşlı Ulyana ilə 8 aylıq Ömər isə hələ dünyadan xəbərsiz halda öz uşaq dünyalarında. Ümidin 40-ı keçirilən gün bu evin telefonları susmaq bilmədi. Şuşadan zəng edən onun çoxlu dostları Ümidin qəhrəmanlıqlarını xatırlayıb, belə igid böyütdüklərinə görə valideynlərinə minnətdarlıq edirdilər. Fikir verirdim ki, yalnız belə sözlər əşidəndə ata ilə ananın əyilmiş qəddləri düzəlir. Qəhrəman oğul böyütdüklərinə görə qürur hissi keçirirlər.

AZƏRBAYCAN TARİXÇİLƏRİ LƏZGİLƏR VƏ LƏZGİ DİLİ HAQQINDA

■ ...Strabonun sözlərinə görə, ağvanlılar (albanlar) "gözəl, boylu, sadə, qoyunçuluğa və köçəri həyatına mail, vəhşilikdən uzaq, ona görə də açıqürəkli, hiyləgər olmayan bir millətdir. Onlar rabitədə (əlaqədə) olmadıqları üçün 26 müxtəlif şivələrdə danışırlar və o qədər də qəbilələrə təqsim olunurlar..." Bu sözlərə istinadən demək olar ki, ağvanlılar Dağıstanın indiki halda olan millətlərinin babalarıdır. Həqiqətən bu kimi müxtəlif lisanları, bədənləri, mənəvi xassələri və təbii dərəcəyi-fikriyyələriylə istisna olunan yalnız dağıstanlılardır. Bu ehtimalı qüvvətləndirən ləzgi tayfalarının dildən-dilə danışıqları əfsanələrdir. O əfsanələrdə deyilir ki, onların babaları uzun müddət bundan qabaq ...Şirvanda oturmuşdular, yəni Ağvanda və onun şimalında.

Son zamanlarda xəzərlər tərəfindən və digər türk tayfaları və iranlılar (farslar) tərəfindən

sıxışdırılıb Qafqaziya dağlarına, yəni indiki Dağıstana çəkildilər. Ləzgi tayfaları burada müxtəlif millətlərin uzun müddət hakimiyyət sürmələrinə baxmayaraq, öz dillərini və əski xassələrini mühafizə edə bildmişdilər.

Təbiətin şəraiti mövcubincə, Qafqaziya dağlarında daimi surətdə mütəfərriq halda bulunmağın nəticəsi bu oldu ki, ləzgilər müxtəlif dillərdə danışan çox tayfalara ayrıldılar.

... Quba, Şamaxı və Zaqatala qəzalarının dağlıq-şimal hissələri əhalisinin bir qismi türkləşmiş ləzgilərdən ibarətdir. Bunları da simalarından və işlətməkdə olduqları ləzgi sözlərindən anlamaq olar.

Məhəmmədhəsən Vəlili. Azərbaycan (coğrafi-təbii, etnoqrafik və iqtisadi mülahizət). Bakı, 1993. Səh.27; səh.55.

Leqlər Cənubi Dağıstan ərazisində və Samur çayından cənubda yaşamışlar. M.İxilova görə

leqlər antik dövrdə də indi yaşadıkları ərazilərin – Qudyal və Samur çayı vadilərinin sakinləri idilər. Alban dövründə onlar "leki" kimi ümumi etnik ada və vahid ləzgi dilinə malik xalq kimi tanınırdı. Leqlərin böyük əksəriyyəti Samur çayı hövzəsində yaşayırdı. Şimalda leqlərin əraziləri Samur dağları da daxil olmaqla indiki Dərbəndə qədər Sarmatiyayadək uzanırdı. Cənubda leqlər Samur çayından cənubda Böyük Qafqazın yamaclarında yerləşirdilər.

Kamal Əliyev. Antik Qafqaz Albaniyası (rus dilində). Bakı, 1992. Səh.57-58.

...Eramızdan əvvəl III minillikdə ümumdağıstan kök dili mövcud idi. Kök dilin parçalanması nəticəsində nax və ləzgi dil qrupları yaranmışdı. Ləzgi dil qrupuna arçi,

ləzgi, ağul, tabasaran, saxur, rutul, qırz, buduq, xınalıq, udin dilləri daxildir.

Ləzgi dil qrupu (erkən ləzgi dili) ... eramızdan əvvəl I minillikdə formalaşmışdı. Bundan sonra ləzgi dillərində parçalanma baş vermişdir. Yəqin ki, ləzgi dillərinin bölünməsi I minilliyə təsadüf edir. Qaynaqlarda artıq bu dövrdə və erkən orta əsrlərdə Koysu-Samur çayları hövzəsi və Dərbənd bölgəsində ləzgi etnoslarına mənsub tayfalar yad edilir. Bunlar ud (udi-udin), qel, leq, lpin,çilb/silb, çikb və s. ləzgi tayfaları idi.

Bir ehtimala görə, ümumləzgi kök dilindən əvvəlcə xınalıq dili, sonra arçi və udin dilləri, daha sonra isə buduq, qırz, rutul və saxur dilləri təcrid olunmuşdur. Ləzgi, tabasaran və ağul dillərinin kök dildən ayrılmasını sonrakı dövrlərə aid edirlər.

Y.B.Yusifov, tarix elmləri doktoru, professor. (Məxəz: "Azərbaycan tarixi", Bakı, 1994. səh.222)

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

ЧИ КЛАССИКАР

МЕМЕЙ ЭФЕНДИЕВ

Икьван гагди вичин яратмишунар авайвал винел акъудиз тахъанвай лезги классикрикай сад Мемей Эфендиев я. Ватан хуьн патал гьиле яракъ къур жегил шаирди дяведин вахтунда кхьей шииррин кIватIалар военный архивра аватIани, жагъуриз хъанвач. Чи пешекарар а кIватIалрихъ герек тирвал гелкъвенвач. Ингъе са делил малум я хьи, Мемей бязи шиирар адан аскер юлдаши хуралай кIелдай. Адан гзаф эсерар алатай асирдин 30-йисарин жазайрин вахтунда тергнай. Шиирар кхьенвай са къадар дафттарарни нин гьиле гьатнатIа малум туш.

Шаир-ватанперес Мемей Эфендиев 1903-йисуз Куьре округдин Къепиррин хуьре дидедиз хъана. Ада кIвенкIве хайи хуьре, гьуьгьуьнлай Бакуда ва Тифлиса кIелна.

Комвуз кубтягдайдалай гьуьгьуьн ам Дагъустандиз хтана. Ина М.Эфендиева Дагъустан вилаятдин партиядин комитетда сектордиз регбервал гана, Агъул райкомдин I секретарвиле кIвалахна.

Ватандин Чехи дяве къарагъай сад лагъай йикъалай М.Эфендиев гьуьгьуьлудакъз дяведиз фена ва ада пуд йисуз душмандихъ галаз женг чIугуна. Шаирди 1943-йисуз вичин хтул Мингъажидиназ ракъурай чарче кхьенай: «Мингъажидин, ваз зун авай чка ва за ийизвай кеспи чир хъана кIанзава. Зун авай чка фронт я... За, Жамалдина хъиз, хирер хъайибурун хирер сагъар хъийизвайди туш. Зи кеспи хирер алачир немсерал хирер авун ва абур гурбагур авун я. Дяведин кьалин чкада зун жеда. Зунни тупчидин вилик-кьилик квайбурукай сад я. Гила вун гъавурда гьатна жеда...»

Вичи Ватандин Чехи дяведа иштирак авур Дагъустандин халкъдин шаир Муталиб Митарова 1971-йисуз чапдай акъудай «КъатI хъайи симер» ктабда кхьенвайвал, Мемей Эфендиев ва адан шаир дустар гуьллейринни тупарин хуруз, вуч жедатIа чиз-чиз, кьил виневаз, кичIевал кIусни авачиз фена. Ам 1944-йи-

сан 6-апрелдиз Одесса вилаятдин Сочевка хуьруьн патав игитвилелди телеф хъана. Адахъ чIехи лейтенантдин чин авай.

Шиирар М.Эфендиева советрин девирдин сифте йисарилай кхъиз гагIунна, амма абур печатдиз анжах лезгийрин «Цийи дуйня» газет арадал атайдалай гьуьгьуьн акъатиз хъана. Ада кхьей шиирар алатай асирдин 30-йисара акъатай хрестоматийра, шииррин кIватIалра гьатнава. А чIавуз Мемей Эфендиева, Алибег Фетягъова хъиз, В.В. Маяковскийдин яратмишунрикай даях къуна чи эдебитдиз цийи кIалубар, цийи уьлчмеяр гъана.

Дяведин темада кхьенвай шиирал гьалтайла, М. Эфендиеван «Къаркъулуьни тIиб», «Комсомолар», «Пионер» хътин шиирар чи эдебитдин инжийриз элкьвена. «Къаркъулуьни тIиб» шиирдихъ дерин философиядин мана ава. Къаркъулуьни тIиб дуланажагъ патал, яшамин хъун патал виридаз герек тир, «инсан, гъайван, векьер, кьалар, диши, эркек» вири викигъ ийизвай ракъинал рази туш. Абуруз ракъинин аксина женг тухуз, ам туьхуьриз кIанзава. Ингъе завалрилай и кар алакъзавач, акси яз абур чеб кIевера гьатна телеф жез-

ва. Шаирди тешпигъарнавай Рагъ «азадвал», тIибни къаркъулуьн азадвал бамишиз алахънавай чIулав къуватар я. Рагъ, азадвал чIулав къуватариз гъалиб къвезва:

*Ракъин ишигъ
виридаз кIан,
са квез такIан,
акъатуй куь
харанIайра,
сурара чан.
Гъат хъийидач,
мад куь гьиле
садрани майдан.
Им куь къведан
эхир гьисаб
эхир дуван!
Акъата чан!..*

«Комсомолар» шиирда шаирди фашизмдин аксина женгиниз мадни гур ванцелди эвер гузва:

*Чун викигъдиз
Фид дяведиз,
Са кIусни чаз
КичIе туиши.
Яру найдах
Гьиле къуна
Са къайдадал
Къадам вегъез,
Виликди физ...*

И шиирди а девирда санлай вири лезги эдебитдиз тагъир авунай ва чи шаирри Мемей Эфендиеван ругъ аваз дяведин темада кхьенвай цIудралди шиирар газетрин чинриз акъуднай, радиолай кIелнай.

Рикиел хуьх!

Лезги чIала глаголрин инкарвилдин префиксар т гьарфуналди (т, -га, -те, -ти, -ту, -туь) кхьиди, д гьарфуналди кхьидач. Месела: *атун-татун, гун-тагун, фин-тефин, нез-тинез, тун-тутун, тIуьн-туьтIуьн.*

Инкарвилдин суффикс вири дуйшуьшра анжах ч гьарфуналди кхьиди. Месела: *фидач, фенач, фидачтIа, жедачни.* ИкI кхьидач: *фидашни? фенашни* ва мсб.

И къайдадик тек са куьмекчи глагол **туш** акатзавач. И глаголда ва адан формайра **ш** кхьиди. Месела: *туш, тушир, туштIа, тушни?* ва мсб.

Префиксар **х-**, **хь-** глаголдихъ, арада маса артухан гьарф авачиз акал жеда.

Месела: *фин, хьфин, хьфида; хьун, хьхун, хьжеда* ва мсб.

Эвел кьиле ачух сес авай **атун** глаголдихъ префикс акал хъайила, кьиле авай [а] гадар жеда: *атун-хтун, хтана; авун* глаголдин кьиле авай **а** гьарф у-диз элкьведа: *авун-хъувун.*

Вегъин глаголдихъ префиксдин ачух [и] галай вариант (**хьн**) акал жеда: *вегъин-хьивегъин, хьивегъина.*

Чи чIала гафар дегиш хъайила, са къадар дуйшуьшра абурин дибра авай ачух сесер дегиш жеда.

Глаголрин дибра, гафар дегиш хъайила гьи ачух сес ван къвезватIа, гьадан гьарф кхьиди. Месела: *гун-гана, ксун-ксана, гъун-гъиз, гъана* ва мсб.

Са гьиждин сушествительнияр дегиш хъайила, абурин дибра авай ачух сесер я зайиф хьун, я михъиз квахъун мумкин я.

Эгер дибда авай ачух сес михъиз квахъиз хъайитIа, ам ачух гьарф авачиз кхьиди. Месела: *хак-хкар, карч-крчар, хьар-хьрар.*

Эгер гаф дегиш хъайила, дибда авай ачух сес зайиф жез хъайитIа, дибда гьа ачух гьарф хуьда. Месела: *кицI-кицIер, сикI-сикIер, тIуб-тупIар, кал-калер, кIвал-кIвалер, кац-кацер* ва мсб.

Ихътин бязи гафара, абур дегиш хъайила, дибда авай ачух е гьарфуни чкадал **и** гьарф кхьиди. Месела: *хев-хипер, хел-хилер, хер-хирер* ва мсб.

Са къадар гафарин дибра, абур дегиш хъайилани, гьа виликдай авай гьарф кхьиди. Месела: *хев-хевер, кьев-кьевер, цIегъ-цIегъер* ва мсб.

Бязи дуйшуьшра гафар сад-садавай чара авун патал абурин дибра авай ачух гьарфар хвена кхьиди. Месела: *ник-никIер, нек-некIер* ва мсб.

Гзаф йисар инлай вилик гьар са хуьруьхъ, гьар са шегъердихъ жуван рагъ авай къван. А ракъар гъвечIи, чандиз са гужалди чим акъудайбур тир. ГъвечIи ракъарин экв ва чимивал тарариз бес жезвачир, абур геж цуьк ахъайзавай, майвар лагъайтIа, шуьм-ягъдидай са тIимил къван чIехибур тир. Ингъе инсанар чпин ракъарилай рази тир. Атай югъ няни ийиз, маса куьнив кар авачиз уьмуьр гьалдай абур. Хуьрера инсанрин арада фин-хтун авачир, гьарад вич-вичиз тир.

Гагъ-гагъ са хуьруьн цава хважам-жам, къунши хуьруьн кьилел чIулав цифер алаз аквадай инсанриз. Муькуь юкъуз а пата рагъ экъечIдай, и пата лагъайтIа, цав цифери къадай.

ГьикI ятIани садра са хуьруьн цава адетдин тушир чIупчIулав цифер кIватI хъана. Са югъ, кьве югъ, кьве гъафтени алатна, ингъе рагъ акъатзвачир. Цифер къвердавай залан жезвай. Къунши хуьрера чпин кIвалерин къаварал акъахиз цавуз килигзавай инсанрик къалабулук акатзавай. Цайлапанди а хуьр къирмаждай акъудзавай, ингъе садни вичин чими кIвал туна къуншийрикай хабар къаз физвачир.

Са къадар йикъар мад алатна. Эхир

цифер хуьруьн кьилел марфадиз элкьвена къвана, цавар алахъна. Цав ахъа хъайила инсанриз алааматдин кар акуна: абурин рагъ туьхвенвай. Я экв гузмачир ада, я чим. Ам пад хъанваз

ЦИЙИ РАГЪ МАХ

цавукай куьрс хъана амай. Къуншийрин рагъ туьхвенваз акур инсанрин къарай атIанвай. Чпин ракъар чкайрал аламайтIани, рикIин секинвал квахънавай абурин. Цавни гила виликан хъиз вилиди яз амачир. Са куьнини дад хгузмачир абур.

ГьикI ятIани са шумуд кас эхиз

тахъана, рагъ туьхвей хуьруьз рекъе гьатна. Са чIавуз къапкъацу тир и хуьруьз цайлапанди гуж авунвайди чпин вилералди акур къуншияр къах хъана. Ина саламат тир са кIвални амачир. Къуншияр уьцвенвай цларин кIаник кумай инсанриз куьмек гуз алахъна.

Куьмек гун патал маса къунши хуьрерайни инсанар къвезвай. Вирибуру хилер къакъажна рикIай куьмек гузвай. Цайлапанди ягъанвай кIвалеринни тарарин цай туьхуьрун патал инсанар жергеда акъвазнавай. И циргъинин са кьил вацIув агакъзавай.

Куьмек гуз атанвайбуру чпин хуьруьнбуруз хабар ракъурзвай, гьавилай иниз сел хъиз инсанар къвезвай. Къвезвайбуру капашда къуна чпин ракъарикайни са кIус гъизвай, абур туьхвенвай ракъинихъ гилигзавай.

Рагъ чIехи хъунивай цавуз хкаж жезвай. Ада генани пара экв, генани пара чим гузвай. И рагъ акваз инсанрин рикIеризни секинвал хкъвезвай. КIусарикай туьхкIуьрнавай рагъ муькуь ракъарилай гзаф чIехиди ва генани экуьди хъанвай. Адан чимивиликай яргъал хуьреризни пай аватзавай.

АЗИЗРИН СЕВДА

ЭПИТАФИЯ

РИКІЕРА ГЕЛ ТУНА

Залан хабарди чи риклер кьарсурна. Лезги интеллигенциядин зурба векилрикай тир твар-ван авай алим Ярали Яралиева вичин дунья дегишарна. Химиядин илимрин доктор, профессор Ярали Алидин хва Яралиев 1941-йисуз Вили Пингиржалрин хуьре дидедиз хьана. Ам хизанда 25 йисалай дидедиз хьайи сад лагьай гада аял тир. Хуьруьн юкьван мектеб куьтягьай жегьил АПИ-дин химиядин биологиядин факультетдик экечІна. 1969-йисуз диссертация хвена. Химиядин илимрин кандидатвиллин твар кьачур Я.Яралиева илимда кьур негичайрикай

Бакудин, Нефтчаладин, Небитдагьдин ва Тройтскидин йод гьасилдай заводри менфят кьачуна. Я.Яралиева 1989-йисуз Украинадин Днепропетровск шегьерда докторвиллин диссертация хвена.

Садра алимдин гьиле Магьачкьалада басмадай акьатнавай, алупан графикадалди кьхьенвай дегь чІаварин ктабдин са чин чапнавай журнал гьатна. Ярали Яралиеваз гьа ктабдин чин келун несиб хьана. Гуьгьуьнлай ада лезги чІалалди кьхьенвай кьадим ктабдин 50 чинин фото шикилар гьилик авуна ва вири текст ачухарна. Гьа икІ, адан «Алупанская (Кавказско-Албанская) письменность и лезгинский язык» (Махачкала, 1995) ктаб арадал атана.

И карди ам Кьафкьаздин албанар, абурун тарих, медениядин гуьмбетар ва кьхьинар мукьувай чириз мажбур авуна. Ам «Фестдин дискини» галаз марагьлу хьана. Ярали Яралиева дискинин кьве чинал алай шикилрин лезги чІала авай тварарикай менфят кьачуна, диск келна. Гьа икІ, «Фестдин дискинин» лезги вариант арадал атана (Я.Яралиев. Дешифровка «Фестского диска». Дербент-2001).

Критдин кьхьинрих галаз мукьувай таниш

хьайи Я.Яралиева субутна хьи, грекар кьведальди ина яшамеш жезвай пелазгийрих «Фест дискинин» винел алай кьхьинрилай гьейри мадни кьуд жуьредин кьхьинар авай ва абур лезги чІалан куьмекдалди келна кланзава. И делил адан Н.Османовах галаз санал кьхьенвай ктабдани («История лезгин. Пелазги. III-IV тыс. до н. э. Том I» (Москва, 2003) гьатнава. 2009-йисуз ада Москвада Н.Османовах галаз санал «Дешифровка Критской письменности» ктаб чапдай акьудна.

«Европадин меденият вичин кьве муаллимдиз - грекрин ва румвийрин меденияттриз буржлу я. Грекрин меденият пелазгийрин, румвийрин меденият этрусрин медениятдин бинедаль алаз арадал атанвайди я. Ингье пелазгийрин этрусар Европадин медениятдин муаллимрин муаллимар я.» Им Ярали Яралиеван ахтармишунрин кьилин негича я.

Хайи халкьдин гзаф тарихар винел акьудай, илимда чІехи гел, дуньяда твар тур Ярали Яралиеван экуь кьамат чи риклера эбеди яз амукьда. Аллагьди рагьмет авурай!

«САМУР»

ГАФАРГАН

Авни	– жувалай винелди яргьа авай
Агьарам	– лайихвал
Агьвар	– гам храдай алатар
Агьаг	– чІехи кьаб
Акьун	– кІвал эцигдайла кьавуз гудай кларас
Амалажат	– фекьийрин кьуллугьдал алай кас
АтІраган	– акьраб
БачІух	– чупур
Бдах	– яр-дуст
Виргьи	– иволга
ВупІ	– фурс
Гадрамус	– вацІун кьван
Гидгьана	– ацІана
Гугьри	– шефтел
Гьак	– киреж
Гьаран	– недай хьач
Дангу	– дигмиш тахьанвай мух
Жагьгал	– якІун квак

GENERALA İTHAF

“Müəllim” nəşriyyatı qəbələli yazar, ləzgi və Azərbaycan dillərində qələmə aldığı şeirləri ilə oxucuların hörmətini qazanmış tanınmış müəllim Qərib Hüseynovun unudulmaz generalımız Polad Həşimova həsr etdiyi “O bir əfsanə idi” kitabını nəşr edib.

Azərbaycanda və ondan uzaqlarda əsl qəhrəman kimi tanınmış sevilən, əslən Qəbələdən olan generalın kəşməkeşli həyat yoluna, hərbi tələyinə və qəhrəmanlıqlarına həsr olunmuş bu kitab şairin alovlu ilhamının, səlis qələminin lirik məhsuludur.

«СУВАБ» КАРДИК КВА

Кцлар райондин Манкьулидхуьруьн гьам ина, гьамни кьцепатан уьлквейра яшамеш жезвай ватангьлийри кьуватар санал кІватІална «Суваб» фонд арадал гьанва. Фондунин кьилин махьсад хуьруьн инфраструктура вилик тухун, ам авадан авун, магьлейрин рекьер гуьнгуьна хтун, кІвалер эцигзавайбуруз куьмекар гун я. Гьар са касдивай пулуни такьатралди, малдивди, крар кьилиз акьудайла жуван зегьметдивди фондуник пай кутаз жеда.

Фондунин кьил манкьулидхуьруьнви муаллим Яфез Шерифов я. Ада ашкаравал таьминарун, вири агьалийриз чир хьун паталди фондуниз куьмек гузвай ксарин тварар, крар кьиле тухудайла харжзавай такьатрин кьадар кьалурзавай малуматар хуьруьн юкьвал туь-

кІуьрнавай рамкада твазва.

Кьцепатан уьлквейра яшамеш жезвай хуьруьнбуру, гьабурун дустари, гьакІни хуьруьн агьалийри фондуниз гайи куьмекрин негича яз икьван гагьди Манкьулидхуьруьн аялрин бахчадин гьенел хьвадай цин гьавиз арадал гьана, гун-

гаррив яд тухвана ва маса крар кьилиз акьудна.

Хуьруьн юкьван магьледа эквер куькІуьрнава. Мукьвал вахтара маса магьлейрани абадвилер тухуда. Хуьруьн сура хьвадай цин гьавиз ва гьилер чуьхуьдай чкаяр арадал гьанва.

«Суваб» фондуних маса хийрлу крар тухудай проектарни ава. Са гафни авачиз, хуьруьн чкада са касдивай чІехи проектрин вягьтедай кьез жедач. Гьавилай инсанар сад хьунух герек я. Бубайри лагьайвал: «Сад хьайи инсанри дагьлар юзурда». Гьа и мисал фикрда аваз аз жуван ватангьлийрих элкьвена лугьуз кланзава: «Агаг «Сувабдив». Хайи хуьр санал авадан ийин.»

Оруж ОРУЖОВ,
Кцлар райондин Манкьулидхуьр

ГЬИКИ ЧИРИН?

Играми редакция! Чи дегь чІаварин тарихрикай, алимрикай, чи хуьрерикай ва чІалакай «Самур» газетдин чинриз акьатзавай махьалаяр за рикІ алаз келзава. Авайвал лугьун хьи, и месэлайрал гьалтайла «Самурди» халисан мектебдин роль кьугьвазва. Чаз адавай гзаф метлебар дериндай чир жезва.

Чна гьамиша лугьузвайди я, чи халкьдин тарихда чІехи метлеб авай крарикай сад Бакуда дидед чІалал «Самур» твар алаз газет чап авун я. И газетди чаз жуван фикрар халкьдив агакьардай, адах галаз рикІин сидкьидай рахадай мумкинвал гузва.

Гьа са вахтунда редакциядин коллективди келзавайбурух галаз санал чІалан цан цазвай лежберди хьиз, газетдин гьар са нумра метлеблуди, чІалан рекьай пайгарди, келлиз гьевес кьведайди авун патал тухузвай кІвалах гекьигин авачирди я. Гьа ихтин

Келзавайда жузав

гьакьисагьвилелди чІугвазвай зегьметдин негича я хьи, газет акьатиз гзаф йисар я. Виликай адан 30 йисан юбилей кьезва ва чун и вакьиадиз лайихлукаказ гьазур хьана кланзава.

Гила жуван суалдал кьвен. Куьне газетдин 2020-йисан 31-октябрдин нумрада юкьван виш йисарин машгур алим Магьмуд Хиналугьвидикай ва адан «XIV-XV виш йисара Дагьустанда ва Ширванда кьиле феи вакьияр» ктабдикай малумат ганва. Адалай вилик мад са хиналугьви алим хьанва лугьузва. Ам вуж кас ятІа гьикІ чирин? Кьевай адакай малумат гуз женни? Де сагьрай куьн!

Букар ЭМИРАЛИЕВ,
Дагьустан Республикадин
Дербент шегьер, муаллим

РЕДАКЦИЯДАЙ: Гьакьикьатдани юкьван виш йисара кьве машгур хиналугьви алим хьанай. Газетдин алатай нумрада Расул Мегьамедова «Чир хьун патал» махьалада вичикай малумат ганвай Магьмуд Хиналугьви XV асирда яшамеш хьанай. Адан араб чІалал кьхьенвай ктаб сифте яз винел акьудна урус чІалаз элкьуьрайди чи твар-ван авай алим, тарихдин илимрин доктор, профессор Амри Шихсаидов я. Кьвед лагьай хиналугьви алимни А.Шихсаидова винел акьуднай. Ам Магьмудалай пуд виш йис вилик, XII асирда яшамеш хьанай. И алим Гьаким ибн Ибрагьим ибн Гьаким ал-Лакзи ал-Хунлики ад-Дербенди я. Адан твар 1229-йисуз вичин дунья дегишарай машгур араб тарихчи Йакьут ал-Гьамавидин «Географиядин гафарган» ктабда гьатнава. Ада Хунликидин твар кьадайла икІ кьхьена: «(Им) Баб ал-абвабдиз мукьва шегьер я... Анай Гьаким

ман хва Ибрагьиман хва Гьаким ал-Лакзи ал-Хунлики ад-Дербенди акьатнава. Ам шафит факиг тир. Ам вини дережадин асул факиг тир. Мусурманвиллин кьанунар ва ихтиярар ада ал-Газалидивай чирна. Адаз гзаф гьадисар чидай. (Гуьгьуьнлай) ам 538 йисан шабан вацра рекьидалди Бухарада яшамеш хьана.»

А.Шихсаидо кьхьизвайвал, гьижридин 538 йисан шабан варз чи тарихдалди 1144-йисан февралдин варз я. Ибрагьиман хва Гьакимах вичи кІвалахай пуд чкадих авсиятда пуд нисб (фамилия) ава. Сад лагьайди лезгийрин Лакз гьукьуматдих, кьвед лагьайди Хиналугь хуьруьх, пуд лагьайди Дербентдих галаз алакьалу я. Гьакима тарс кьачур ал-Газали Низамияда тарс гузвай машгур мусурман алим тир. Адан меслятдалди Гьакима са шумуд йисуз Багьдатдин Низамияда, гуьгьуьнлай Бухарада тарсар ганай.

САМУР

Баş редактор
Сəдаqəт КƏРІМОВА

Redaksiyamızın ünvanı: AZ 1073
Bakı, Mətbuat prospekti,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
www.samurpress.net
www.sedagetkerimova.com
e-mail:sedagetkerimova@gmail.com

Hesab nömrəsi:
AZ03NA-
BZ0135010000000002944
Azərbaycan Beynəlxalq
Bankı “Mətbuat” şöbəsi
kod 805142
VÖEN 9900001881

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Mətbuat
və İnformasiya Nazirliyində
qeydə alınıb.

Qeydiyyat nömrəsi - 78

İndeks: 5581
Sifariş: 2764
Tiraj: 2000
Tel:(012)432-92-17

“Azərbaycan” nəşriyyatında çap olunmuşdur.